न्याय: सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक

गोष्ट: “तीन खुर्च्या आणि वर्गसभा”

एका शाळेत “वर्गसभा” होती. शिक्षक म्हणाले, “आज आपण वर्गासाठी तीन गोष्टी ठरवणार आहोत:

1. सहल कुठे जायचं
2. खेळासाठी साहित्य काय घ्यायचं
3. वर्गग्रंथालयासाठी कोणती पुस्तकं आणायची”

शिक्षकांनी समोर **तीन खुर्च्या** ठेवल्या आणि म्हणाले, “या तीन खुर्च्या म्हणजे **तीन प्रकारचा न्याय**:

- सामाजिक न्याय
- आर्थिक न्याय
- राजनैतिक (राजकीय) न्याय”

(1) सामाजिक न्याय – “मोकळं मैदान सगळ्यांसाठी”

वर्गात काही मुलं खूप वर्षांपासून कबड्डी खेळत होती. त्यांना नियम, डावपेच सगळं माहीत. काही मुलं मात्र नवीन होती; त्यांना खेळायची संधीच कमी मिळाली होती.

खेळ ठरवताना जुने खेळाडू म्हणाले, “आम्हीच खेळू, आम्हाला जास्त जमते!”

तेव्हा शिक्षक म्हणाले, “थांबा. काही मुलांना आधी संधी न मिळाल्यामुळे ते मागे आहेत. म्हणून **आजपासून प्रत्येकाला खेळायला वेळ मिळेल**, आणि जे नवीन आहेत त्यांना **प्रॅक्टिससाठी जास्त संधी** दिली जाईल.”

शिक्षक म्हणाले, “हेच **सामाजिक न्याय**. ज्यांना आधी संधी नाकारली गेली, त्यांना पुढे यायला खास संधी देणे—जेणेकरून सगळे समानपणे उभे राहू शकतील.”

(उदा: शिक्षण/नोकरीत आरक्षण)

(2) आर्थिक न्याय – “सगळ्यांना साधनं मिळाली पाहिजेत”

मग शिक्षकांनी प्रत्येकाला पोस्टर बनवायला सांगितलं. पण काही मुलांकडे रंग, स्केचपेन, चार्ट नव्हते. काही जणांकडे मात्र सगळं होतं.

एका मुलाने म्हटलं, “ज्यांच्याकडे सामान आहे तेच पोस्टर करोत.”

शिक्षक म्हणाले, “नाही. पोस्टर सर्वांचा आहे. म्हणून शाळा **कॉमन बॉक्स** आणेल—चार्ट, रंग, पेन—आणि ज्यांच्याकडे कमी आहे त्यांना ते जास्त मिळेल, जेणेकरून **सगळे समानपणे काम करू शकतील**.”

शिक्षक म्हणाले, “ही **आर्थिक न्यायाची** कल्पना. संपत्ती/सुविधा अशा पद्धतीने वाटणे की कोणालाही मूलभूत गरजांपासून वंचित राहावं लागू नये—शिक्षण, आरोग्य, संधी.”

(3) राजनैतिक न्याय – “निर्णयात सगळ्यांचा आवाज”

आता सहल कुठे जायचं ते ठरवायचं होतं. वर्गातले काही “मोठ्याने बोलणारे” नेहमी निर्णय घेत. शांत स्वभावाची मुलं, किंवा काही गटातील मुलं मागे पडत.

शिक्षकांनी पाहिलं आणि म्हणाले, “आजपासून वर्गप्रतिनिधी निवडताना एक नियम:

- **किमान 1 प्रतिनिधी मुलगी** असेल
- आणि **ज्यांचा आवाज कमी ऐकला जातो**, अशा गटातूनही 1 प्रतिनिधी असेल”

यामुळे निर्णय घेताना सगळ्यांचा दृष्टिकोन आला.

शिक्षक म्हणाले, “हेच **राजनैतिक न्याय**—निर्णय प्रक्रियेत ज्यांना जागा/आवाज कमी मिळाला, त्यांना सहभागी करून घेणे.”

(उदा: निवडणुकांमध्ये महिला/मागास वर्ग आरक्षण)

शेवटचा बोध (मुलांना 1 मिनिटात सांगण्यासाठी)

- **सामाजिक न्याय**: ज्यांना आधी संधी नाकारली गेली, त्यांना पुढे येण्यासाठी खास संधी.
- **आर्थिक न्याय**: कोणालाही मूलभूत सुविधा कमी पडू नयेत—संपत्ती/सुविधांचं न्याय्य वाटप.
- **राजनैतिक न्याय**: निर्णयात सगळ्यांचा आवाज—मागे राहिलेल्यांनाही प्रतिनिधित्व.

आपल्या समाजात सर्व लोक एकाच स्तरावर नाहीत. समाजामध्ये सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय बाबतीत विषमता आहे. हजारो वर्षांपासून काही समाज घटकांना विकासाची संधी नाकारली गेली. त्यांचे माणूसपण नाकारले गेले. हा अन्याय भरून काढण्यासाठी संविधानामध्ये सामाजिक न्यायाच्या तरतूदीचा समावेश करण्यात आला आहे.

सामाजिक न्याय म्हणजे या देशातील वंचित घटकांना पुढे येण्याची संधी देणे उदा- शिक्षण आणि नोकरीमध्ये आरक्षण.

आर्थिक न्याय - त्यासाठी देशामध्ये असलेल्या संपत्तीचे न्यायपूर्ण वाटप म्हणजे आर्थिक न्याय – सर्व नागरिकांना चांगले शिक्षण, आरोग्य मिळाले पाहिजे.

राजनैतिक न्याय - आणि समाजातील जे घटक निर्णय प्रक्रियेत, राजकीय प्रक्रियेत मागे राहिले आहेत त्यांना सामावून घेण्यासाठी राजनैतिक न्याय – निवडणूकांमध्ये माहिला, मागास वर्गाला आरक्षणाची तरतूद असते.